

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Петро Захарченко

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії права та держави
Інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4968-9844>
z0609@ukr.net

Марія Мірошніченко

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії та історії права та держави
Інституту права Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8142-9340>
mariyami55@ukr.net

УДК 340.11 (477)

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ПІДВИЩЕННЯ УВАГИ ДО ОБ'ЄКТА ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ЮРИДИЧНИХ НАУК

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена питанню підвищення вимог до написання дисертацій з юридичної науки, яка, за оцінкою експертів, перебуває в глибокій кризі.

Мета статті – привернути увагу наукової спільноти до актуальної проблеми вибору методологічно та концептуально вивірених об'єкта і предмета дисертацій із правової проблематики, які є маркером їх автономії в системі юридичних досліджень, та відповідності паспортам спеціальності.

Автори звертають увагу на необхідність розмежування понять “об'єкт” і “предмет” юридичної науки та “об'єкт” і “предмет” дослідження в юридичній науці. Оминаючи поле дискусії про об'єкт, предмет і метод юридичної науки, наводять авторське розуміння її об'єкта, і наголошують, що кожне окремо правове дослідження покликане вирішувати найважливіше завдання – поглиблювати, уточнювати знання про об'єкт юридичної науки, без чого вона втрачає можливості до саморозвитку та найповнішого задоволення потреб юридичної практики.

Наголошують на недоцільності однотипного формулювання об'єкта дисертаційних досліджень із різних галузевих напрямів юридичної науки через призму суспільних відносин із-за їх сумнівної ефективності для розвитку доктрини

й удосконалення юридичної практики особливо у частині вирішення ключової для юридичної науки проблеми – організованого забезпечення стабільного функціонування суспільства в умовах справедливого правового порядку.

На думку авторів, у методологічному вимірі необхідно формулювати об'єкт і предмет дисертаційного дослідження відповідно до існуючих концептуально вивіренених наукових напрямів у юридичній науці, які вирізняються досить широким спектром можливих форм: теоретична юриспруденція, догматична юриспруденція, доктринальна юриспруденція, інституціональна юриспруденція з відповідними функціями, завданнями, а отже, і внеском у загальну систему юридичного знання.

Ключові слова: юридична наука; об'єкт і предмет дослідження; методологія дисертаційного дослідження; правовий порядок; доктрина; юридична практика.

Вимоги до дисертацій із юридичних наук зростають. Їхня кількість збільшується. Проте здебільшого тенденція до зростання не вирізняється якістю. Викликає занепокоєння, що переважна частина юридичних досліджень, як на рівні кандидатських, так і докторських дисертацій, позбавлені найважливішого – нарощування знання про об'єкт юридичної науки. Інакше без цього вона втрачає можливості до саморозвитку та найповнішого задоволення потреб юридичної практики.

Свідчення – власний досвід авторів цієї статті з рецензування, попередньої експертизи, опонування дисертацій, участі у спеціалізованих учених радах із захисту дисертацій (що зобов'язує до поглибленого вивчення змісту дисертацій та авторефератів), опрацювання та обговорення на кафедрі авторефератів, надісланих для відгуків із різних юридичних закладів вищої освіти України. Як доказ, достатньо також звернутися до публікацій, в яких повідомляється про фатально-кризовий стан у науці¹ та в підготовці й атестації наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні². Про це, зокрема, пише Т. Петрушина: '<...> у порівнянні вітчизняної науки зі світовим рівнем абсолютна більшість експертів відзначила відставання науки в Україні від світового рівня'³. У Листі Міністерства освіти і науки України керівникам закладів вищої освіти та наукових установ "Про планування дисертацій" наголошується на тенденції до

<...> зниження наукового рівня дисертацій, формального підходу до наукового керування (консультування), імітації проведення наукових досліджень, стереотипності тем дисертацій, зниження рівня теоретичної

¹ Климентій Федевич, 'Поховати Академію Наук України або відродити' (ZAXID.NET. TV, 10.02.2021) <https://zaxid.net/pohovati_akademiyu_nauk_ukrayini_abo_vidroditi_n1473320> (дата звернення: 10.02.2021); Володимир Балита, 'Стан науки в Україні близький до руйнації' (ZAXID.NET. TV, 09.10.2012) <https://zaxid.net/stan_nauki_v_ukrayini_blizkiy_do_ruinatsiyi_akademik_n1267278> (дата звернення: 10.02.2021).

² В Сергієнко, І Жиляєв, В Торкатюк, *Атестація наукових кадрів вищої кваліфікації в Україні: проблеми і рішення* (ХНАМГ 2006) 228.

³ Т. Петрушина, 'Стан науки в Україні (за оцінками вітчизняних та зарубіжних експертів)' (2017) 11 Вісник НАН України 68.

та компетентнісної підготовки здобувачів наукових ступенів та загрозового рівня порушення академічної доброчесності⁴.

Проблема незадовільного стану української юридичної науки та в підготовці висококваліфікованих, інноваційно мислячих науковців у сфері права теж, безумовно, криється. Вона активно обговорюється⁵, проте “віз і нині там”.

Відображенням рівня розвитку науки є рівень наукових досліджень, висвітлених у дисертаціях. Маркером автономії будь-якого дисертаційного дослідження із правничої проблематики є його об’єкт і предмет.

Мета дослідження – привернути увагу наукової спільноти до актуальної проблеми вибору методологічно та концептуально вивірених об’єкта і предмета дисертацій із правової проблематики, які є маркером їх автономії в системі юридичних досліджень, та відповідності паспортам спеціальності.

Насамперед слід чітко розмежувати поняття “об’єкт” і “предмет” юридичної науки та “об’єкт” і “предмет” дослідження в юридичній науці.

Оминаючи поле дискусії про об’єкт, предмет і метод юридичної науки⁶, ми наведемо авторське розуміння, яке по суті корелює з поглядами науковців, які переконані, що в полі зору юридичної науки мають перебувати і держава, і право у взаємодії. Отже, *об’єктом юридичної науки є цілісний нормативно-інституціонально-регулятивний комплекс, що сформувався у процесі функціональної взаємодії права та держави, включений в єдину систему досягнення соціальної стабільності суспільства в онтичній площині співвіднесення суспільного і правового порядків.*

Об’єкт юридичної науки виражений у дихотомії соціальних інститутів “право – держава”, а його обсяг вичерпується, відповідно, поняттями “право” і “держава”. У внутрішньому зв’язку цих понять базовим для юридичної науки є пізнання сутності і функціональної ролі права як інструмента замиреного середовища в неоднорідному суспільстві, його змістовно-функціональних характеристик, механізму “самоформування” (вираженого в термінах “правоутворення”, “правозакріплення”⁷) та правореалізації, догми права. Держава вивчається у контексті

⁴ Про планування дисертацій: Лист Міністерства освіти і науки України від 11 червня 2020 р. керівникам закладів вищої освіти та наукових установ <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/atestatsiya-kadri-vyshchoi-kvalifikatsii/2020/06/zvo-ta-naukovikh-ustanov.pdf>> (дата звернення: 15.01 2021).

⁵ Р Стефанчук, ‘Юридична освіта і наука в Україні: чи все гаразд?’ (2010) 9 Бюлетень Міністерства юстиції України 18–31.

⁶ О Меліхова, ‘Поняття, ознаки та функції юридичної науки як об’єкта організаційно-правового механізму управління: теоретико-правовий аналіз (2013) 1 Юридичний електронний науковий журнал 127–30; Н Тарасов, *История и методология юридической науки: Методологические проблемы юриспруденции. Учебное пособие для вузов* (Юрайт 2019) 218.

⁷ Погоджуємося з переконливими аргументами М. Цвіка: ‘<...> з огляду на те, що йдеться про процес самоформування права, настав час відмовитися від терміна “правотворчість”, замінивши його на “правоутворення” і “правозакріплення”’ (М Цвік, ‘Праворозуміння (значення повторюваності суспільних відносин для його дослідження)’ (2010) 4 Право України 25).

зв'язаності з правом як формальний соціальний інститут (за критерієм способу регулювання поведінки людей), діяльність якого заснована на чітких принципах (правових актах, законах, указах, регламентах, інструкціях), а управлінські й контрольні функції здійснюються на підставі санкцій, пов'язаних із заохоченням і покаранням (адміністративним та кримінальним).

Отже, об'єкт юридичної науки – складний як у змістовому вимірі, так і в структурі теж, бо рівнозначно може розглядатися: а) як основа пізнання об'єктивної реальності, вираженої в поняттях “право”, “держава”, “правове життя”, “правова дійсність”, “правова реальність”, “правова система”; б) бути метою та об'єктом пізнання (розвиток правової думки, історія юридичної науки, дихотомія права та держави, їх історичний розвиток, об'єктивні властивості та функції тощо); в) перебувати в статусі дослідницької програми, будучи формою світогляду, змістом якої є філософія права. При цьому навіть суто практично орієнтоване юридичне знання, яке, на перший погляд, не звернене до світоглядного рівня, завжди його враховує. Це пояснюється тим, що юридична практика включена у сферу людської діяльності, пронизаної ідеєю цілепокладальності з відповідною шкалою цінностей, потреб та інтересів.

За цією логікою юридичне знання одночасно може виражатися у формі окремої науки, частини науки, міждисциплінарного напрямку, у межах яких виокремлюються теоретичний та емпіричний рівні пізнання, а отже, методологічний і предметний напрями наукового дослідження. У першому випадку осмислюється методологічний статус юридичних досліджень і сформовані ними предметні сфери аналізу, у другому – розглядається конкретна предметна сфера з методами, відповідними предмету аналізу.

Таким чином, об'єкт юридичної науки вирізняється розмаїттям властивостей і граней для вивчення, за які “відповідає” її предмет у комплексі окремих напрямів або наукових галузей (загальноприйнята назва – юридичних наук), зорієнтованих на світоглядно-теоретичне нарошування знання (історико-теоретичні правові науки); на застосування знань у практичній сфері правової і юридичної діяльності (галузеві науки, які переважно корелюють з існуючими галузями права); прикладні юридичні науки, зорієнтовані на догму права і техніку юриспруденції, її теоретичне освоєння (криміналістика, судова статистика, судова психологія тощо); міжнародно-правові науки (наука міжнародного публічного права та наука міжнародного приватного права); комплексні юридичні дисципліни, що сформувалися на базі комплексних інтегрованих галузей законодавства: господарського, аграрного, екологічного, інформаційного, медичного права тощо.

Усі наукові напрями (галузі) юридичної науки та комплексні юридичні дисципліни вирізняються власною проблематикою та аналітикою⁸, зорієнтованою на предметно-методологічну константу поглибленого пізнання її об'єкта. Отже, відповідно, кожна з них теж має свій об'єкт і предмет у *юридичній науці*, які і є маркером автономії окремого дисертаційного дослідження.

Об'єкт у науці обумовлює і предмет, і методи дослідження, і наукову спеціальність, за якою захищається дисертація. Цей логічний висновок впливає з принципу системності і методологічної цілісності та несуперечливості в науковому пізнанні. Дотримуючись її, дисертант має всі шанси презентувати свою наукову роботу як оригінальне наукове дослідження, яке або нарощує наукове знання, або вирішує важливу практичну проблему, або є комплексним – задовольняє потребу у розвитку юридичної доктрини і водночас симетрично зорієнтоване на потреби правової діяльності і юридичної практики.

Таким чином, питання про фаховий підхід до визначення об'єкта і предмета наукової роботи є не риторичним, а безпосередньо стосується поглибленого пізнання об'єкта і предмета юридичної науки на рівні докторських і кандидатських дисертаційних досліджень. Так, учений ступінь доктора юридичних наук присуджують за наукові досягнення 'у певній галузі науки, що розв'язують важливу наукову або науково-прикладну проблему і щодо яких здобувач є суб'єктом авторського права', а кандидатська дисертація повинна містити 'нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для певної галузі науки'⁹. Тож будь-яке дисертаційне дослідження, маючи конкретну мету, повинно мати свій об'єкт, який співвідноситься з проблематикою конкретної наукової галузі (юридичної науки) чи комплексної юридичної дисципліни. А його предмет має спрямовуватися на доповнення, зміну існуючого теоретичного уявлення про об'єкт як самого дослідження, так і об'єкт-предметної сфери конкретної наукової галузі (юридичної науки) чи комплексної юридичної дисципліни. Водночас, за цією логікою, поглиблюються та уточнюються знання про об'єкт юридичної науки при збереженні його унікальності.

На нашу думку, найбільш вдалу концептуалізацію наукових напрямів у юридичній науці запропонував Ю. Веденєєв, який зазначив, що сучасна практика юридичних досліджень вирізняється досить широким спектром можливих форм: теоретична юриспруденція, догматична юриспру-

⁸ В Баранов, 'Энциклопедия юриспруденции: сущность, структура, ценность' [2016] 2 (34) Вестник Нижегородской академии МВД России 13–35.

⁹ Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів: Постанова Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF#Text>> (дата звернення: 16.02.2021).

денція, доктринальна юриспруденція, інституціональна юриспруденція з відповідними функціями і внеском у загальну систему юридичного знання¹⁰. Звідси випливає, що будь-яке дисертаційне дослідження тяжіє до однієї з цих форм і, відповідно, вимагає концептуально та методологічно вивіреного об'єкта дослідження.

Трафаретне (бездумне) переписування формулювань об'єкта дослідження з однієї дисертації в іншу є методологічно вразливим, бо порушує низку кваліфікаційних вимог до дисертації, часто не відповідає паспорту спеціальності. Це, зі свого боку, знецінює науково-дослідну діяльність і, головне, не сприяє нарощуванню наукового знання про природу, сутність і функціональну роль права та держави у вирішенні ключової для юридичної науки проблеми – організованого забезпечення стабільного функціонування суспільства в умовах справедливого правопорядку.

Утім, із численних дисертацій із різних галузевих напрямів юридичної науки ми дізнаємося, що об'єктами дослідження є:

– *суспільні відносини*, що виникають у процесі врегулювання юридичних спорів та конфліктів на території України з найдавніших часів до початку ХХ ст. (дисертація кандидата юридичних наук, спеціальність 12.00.01);

– *суспільні відносини*, що виникають у процесі реалізації особою права на працю (дисертація кандидата юридичних наук, спеціальність 12.00.01);

– *суспільні відносини* у сфері забезпечення та реалізації гендерної рівності у суддівській діяльності (дисертація доктора юридичних наук, спеціальність 12.00.01);

– *суспільні відносини*, що виникають із приводу участі президента та його апарату в протидії міжнародному тероризму (дисертація доктора юридичних наук, спеціальність 12.00.02);

– *суспільні відносини*, що виникають із приводу особливостей реалізації та захисту особистих немайнових прав інтелектуальної власності (дисертація кандидата юридичних наук, спеціальність 12.00.03);

– *суспільні відносини*, що виникають у зв'язку з виникненням, здійсненням права на ноу-хау, а також охороною та захистом прав й інтересів щодо ноу-хау (дисертація кандидата юридичних наук, спеціальність 12.00.03);

– *суспільні відносини*, що виникають під час захисту сімейних прав та інтересів у порядку цивільного судочинства (дисертація доктора юридичних наук, спеціальність 12.00.03);

– *суспільні відносини* у сфері захисту трудових прав та інтересів працівників (дисертація кандидата юридичних наук, спеціальність 12.00.05);

¹⁰ Ю Веденеев, 'Юридическая наука: введение в концептуальную историю' [2017] 3 (124) Теория государства и права 12.

- комплекс суспільних відносин із приводу виникнення, перебігу та припинення трудових правовідносин за участю судді (дисертація *доктора* юридичних наук, спеціальність 12.00.05);
- суспільні відносини, що виникають під час забезпечення публічною адміністрацією та адміністративними судами виборчих прав громадян (дисертація *кандидата* юридичних наук, спеціальність 12.00.07);
- суспільні відносини, що виникають у сфері зовнішньоекономічної діяльності (дисертація *доктора* юридичних наук, спеціальність 12.00.07);
- суспільні відносини, що виникають при розгляді і вирішенні адміністративними судами України адміністративно-правових спорів у сфері податкових і митних справ (дисертація *кандидата* юридичних наук, спеціальність 12.00.07);
- суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення рекламної діяльності в мережі Інтернет (дисертація *кандидата* юридичних наук, спеціальність 12.00.07) тощо.

Перелік однотипних, із певною модифікацією, формулювань об'єктів кандидатських і докторських дисертацій із різних наукових напрямів юридичної науки можна продовжити. Численні приклади за кількістю перевершать обсяг статті, проте і наведених цілком достатньо, щоб зрозуміти: однотипність у визначенні об'єкта дисертаційних досліджень (різних за паспортом спеціальностей) у кореляції з об'єктом та предметом юридичної науки не вкладається ні у вимоги загальних гносеологічних принципів наукового пізнання, ні в закони формальної логіки. Ба більше, із-за “маніпулятивної еквілібристики” з термінами вони перебувають далеко від науково-прикладної характеристики об'єкта дослідження, перетворюючись на пустопорожню балаканину у формі “словесного каламбуру” без щонайменшого інформаційного доважку.

З приводу викладеного вище можемо навести безліч прикладів. Зупинимось на одному, найбільш показовому і найсвіжішому. У захищеній восени 2020 р. дисертації на здобуття вченого ступеня *доктора юридичних наук* зі спеціальності 12.00.07 (не називатимемо автора та теми дисертації з етичних міркувань) читаємо: ‘Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що складаються у сфері публічної фінансової діяльності внаслідок випуску та обігу боргових цінних паперів.’; ‘Предметом дослідження є боргові цінні папери як об'єкти публічної фінансової діяльності, що розкриваються через призму положень фінансово-правової доктрини, законодавчого регулювання, правозастосування, міжнародних та європейських стандартів’. Дивовижно, автор і науковий консультант (із титулом академіка Національної академії правових наук України) не зважили, що “персонажі” (об'єкт і предмет) мають нести в собі інформацію про одне й те саме – проблематику наукової галузі юридичної науки, у предметних рамках якої написана дисертація.

Суспільні відносини і боргові цінні папери як об'єкти публічної фінансової діяльності – це різні “персонажі”.

Поняття “суспільні відносини” і донині в юридичній науці вживають винятково в марксистській інтерпретації (принаймні нам не траплялися дослідження, які б по-іншому тлумачили його зміст). Ним позначають зв'язки об'єктивного характеру, що виникають між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних і духовних благ. Хто є власником засобів виробництва – той і розподіляє блага. Цінний папір лише титулує власність і водночас є борговим зобов'язанням¹¹. В юридичному словнику читаємо, що боргове зобов'язання – це зобов'язання позичальника перед кредитором за кредитом (позикою), що виникло внаслідок випуску і розміщення боргових цінних паперів та/або укладання кредитних договорів. З наведеного вище випливає, що сам факт випуску цінних паперів не формує суспільних відносин, а суспільні відносини не виникають унаслідок випуску та обігу боргових цінних паперів. Врешті, суспільні відносини апіорі не можуть “виступати” (проти чого? де?) як наслідок технічної процедури випуску цінних паперів. Отже, наведені для прикладу формулювання об'єкта і предмета дисертаційного дослідження скоріше вписуються у традиційну формулу українського каламбуру – трошки гречки, трошки проса, трошки взута, трошки боса. І не більше.

Опоненти можуть зауважити, що фрагментація об'єкта дисертаційних досліджень через призму суспільних відносин є загальноприйнятою і традиційною не лише в дисертаціях із юридичних наук, а й науки державного управління, політології тощо, а отже, правильним. Проте всезагальність не означає правильність. А причина та сама: поняття “суспільні відносини” маркує об'єкти цих наук як соціальних. Як-не-як вони досліджують суспільство та окремі сфери суспільного життя з функціонуванням відповідних соціальних інститутів та інституціональних комплексів. Тож подібна методологічна варіативність формулювання об'єкта допустима для всіх соціальних наук.

Проте в системі соціальних наук кожна з них має свій об'єкт. Об'єкт юридичної науки і її предмет, як уже було зазначено, виражений у дихотомії “право – держава”. Отже, за логікою, ключовим в об'єкті дисертаційного дослідження з окремої галузі юридичної науки чи комплексу юридичних дисциплін має бути не абстрактне поняття “суспільні відносини”, а ключове поняття, яке має знімати інформаційну невизначеність, тобто чітко вказувати на проблему, що потребує вирішення саме в предметних рамках окремої галузі юридичної науки чи комплексної юридич-

¹¹ Термін “зобов'язання” використовується для позначення: 1) документа, що видається боржником кредиторю; 2) окремого обов'язку; 3) обов'язку, що відповідає правомочностям певної особи; 4) сукупності обов'язків з відповідними їм правомочностями.

ної дисципліни. Найважливіше поняття (термін) зазвичай має бути присутнім у назві наукової роботи.

Варто, окрім іншого, тримати в полі зору принцип науковості в дослідженні. Керуючись ним, дисертант, структуруючи об'єкт свого дослідження через призму суспільних відносин, зобов'язаний, *по-перше*, чітко і недвозначно окреслити свою теоретико-методологічну позицію щодо змісту і сутності поняття “суспільні відносини” з огляду на полемічність поглядів на клас властивостей і відношень, які є ‘базовими в поясненні функціонування суспільства: біологічних, індивідуально-психологічних чи макровластивості соціальних структур’¹². *По-друге*, має враховувати, що в суспільстві існує два типи відношень між людьми – суспільні та особисті, відповідно, має враховуватися і своєрідність у їхньому правовому регулюванні¹³. Регулятором суспільних відносин є об'єктивне право. Регулятором особистих відносин – право суб'єктивне. *По-третє*, слід мати на увазі, що базовим завданням юридичної науки є пізнання права та держави, а об'єкт і предмет наукового дослідження, з одного боку, має уточнювати гносеологічні характеристики пізнання цих соціальних інститутів, а з другого – дозволяти забезпечити його (пізнання) відповідно до сучасних вимог науки. *По-четверте*, і чи не найголовніше, важливо враховувати зв'язок об'єкта юридичної науки з формуванням наукової новизни конкретного дисертаційного дослідження (дослідження в юридичній науці). Це ставить перед дисертантом вимогу щодо обґрунтування цього зв'язку на основі принципів і положень конкретного типу праворозуміння, у межах якого виконується робота: юридико-позитивістського, природно-правового чи соціологічного¹⁴.

Інакше кажучи, визначаючи об'єкт дисертаційного дослідження, дослідник адаптує його до завдань вирішення актуальної для юридичної науки наукової проблеми (відповідає на запитання: “що досліджується?”). Нове знання, яке отримує дисертант у межах того чи іншого типу праворозуміння, відбивається у предметі дослідження. Відповідно, напроцитування наукового знання матиме різноплановий аспект залежно від того, що досліджується: догма права, проблема суперечностей між догмою загальної теорії права і галузевою юриспруденцією, правоутворення, правозастосування, закономірності й соціокультурні особливості права і держави чи закономірності в праві, механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм правового впливу, механізм держави, держава і право, що у взаємодії утворюють єдиний нормативно-інсти-

¹² Ю Семенов, ‘Общество как целостная система’ в И Гобозов (ред), *Социальная философия. Курс лекций: учебник* (Издатель Савин С А 2003) 61–79.

¹³ А Бондарев, ‘Социальная природа и соотношение общих (статусных) и конкретных (статусно-ролевых) правоотношений в жизни общества’ (2009) 1 Ленинградский юридический журнал 39–51.

¹⁴ Про зміст і особливості названих типів праворозуміння див.: М Козюбра, ‘Праворозуміння: поняття, типи та рівні’ (2010) 4 Право України 10–22.

туційно-регулятивний комплекс, який відновлюється та підтримується 'інституціональною матрицею, яка є запорукою стабільного функціонування всіх сфер життєдіяльності суспільства'¹⁵ тощо?

На нашу думку, причина бездумного переписування формулювань об'єкта дослідження з однієї дисертації в іншу через призму суспільних відносин полягає в намаганні прикрити схоластичною формою відсутність змісту. Насамперед це стосується тих дисертацій, які не претендують ні на що, окрім як переповідати зміст чинного законодавства і практику його застосування. Подібні дисертації мають свою історію та традицію написання.

Задля того аби переконатися, що й надалі практика бездумного застосування терміна "суспільні відносини" в об'єкті дисертаційних досліджень залишається витребуваною, слід повернутися у той період історії розвитку юридичної думки (його прийнято називати радянським або соціалістичним), коли провадилися достатньо ґрунтовні (хоч з ідеологічним присмаком) дискусії про сутність права та його історичну перспективу. Тоді вживання поняття "суспільні відносини" в об'єкті будь-якої соціальної науки, а особливо юридичної, вписувалося в логіку функціонування пануючої в суспільстві ідеологічної системи з авторитарним політичним режимом деспотичного типу, а в наукових працях панував, забезпечений методом еклектики, симбіоз описової формально-догматичної юриспруденції з результатами дискусій щодо виділення більш-менш задовільної дефініції поняття права (соціалістичного, радянського, загальнонародного) як перехідного до єдиних правил комуністичного співжиття. Пошук дефініції здійснювався у контексті трансформації поглядів на перспективу практики соціалістичного та радянського будівництва на шляху до комунізму.

Отже, не виникало б запитань, якби в дисертаціях із юридичної проблематики, об'єктом дослідження яких є "суспільні відносини", дисертанти чітко окреслювали свої теоретико-методологічні позиції і бажано, щоб засвідчували, що їхнє дослідження здійснювалося у межах марксистсько-ленінсько-сталінської догми, вплетеної в тканину юридичних досліджень та інтерпретованої відповідно до завдань соціалістичного будівництва на тому чи іншому історичному етапі¹⁶.

У цьому суть. Із перших днів контрреволюційного перевороту більшовики на чолі з В. Леніним започаткували процес державно-правового, а конкретніше, державно-партійного будівництва з одночасним теоретичним і методологічним обґрунтуванням сутності "революційного

¹⁵ О Молодцов, 'Методологічні аспекти теорії інституціональних матриць у контексті динаміки інституціональних змін (частина перша)' (2016) 2 Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування <http://el-zbirn-du.at.ua/2016_2/8.pdf> (дата звернення: 11.01.2021).

¹⁶ Про трансформацію поглядів на право в умовах соціалістичного будівництва див.: Л Явич, *Общая теория права* (ЛГУ 1976) 106–11.

права” та держави “диктатури пролетаріату”. Так, у Керівних засадах з кримінального права РРФСР (далі – Керівні засади) було записано: ‘1. право – це система (лад) суспільних відносин, яка відповідає інтересам панівного класу і охоронювана організованою його силою’¹⁷. Організованою силою в гуртуванні була державна диктатура пролетаріату ‘нічим не обмежена, ніякими законами, ніякими абсолютно правилами не зв’язана влада, що безпосередньо на насильство спирається’¹⁸.

Офіційно закріплене в Керівних засадах визначення права запропонував заступник наркома юстиції (1919–1920 рр.) П. Стучка. В одній зі статей він написав:

Наше визначення права свідчить, що правом називаються не відносини взагалі, хоча б суспільні, у розумінні К. Маркса, а ціла їх система, і не будь-яка система суспільних відносин, а лише система з ознакою класового інтересу й обумовленим цим захистом панівного класу <....>¹⁹.

У зв’язку з наведеним виникає запитання до дослідників та їхніх наукових керівників чи консультантів: можливо, у відтворенні цієї застарілої форми в юридичних дослідженнях переважає інерція мислення? Чи, можливо, відповідь слід шукати в логіці еволюції ідеологічної свідомості? На перший погляд і те, і те. Опинившись у ситуації вакууму, спричиненого відмовою від марксистської ідеології, академічна спільнота не знайшла нічого іншого, як звернутися до тих моделей, які виявилися найбільш зрозумілими для сприйняття, й “одягла” застарілу формулу в “шати” нової ідеологізованої конструкції на кшталт “правової держави”, “громадянського суспільства”, “прав людини” тощо. Так не буває. Старі стереотипи не лягають у нові стандарти політичного та правового мислення.

Звертаємо увагу, що ця “застаріла” форма розуміння права сформувалася у межах соціологічного підходу. Останній постулює специфіку суспільства як цілісного соціального організму, відокремленого від інших систем матеріального світу, а суспільство – як сукупність суспільних відносин²⁰. Отже, вбачаючи об’єкт дослідження у суспільних відносинах, дисертанти мали би застосовувати соціологічний підхід та використовувати притаманні для нього методи: безпосереднє спостереження, опитування, анкетування, соціальний правовий експеримент, статистичне узагальнення фактів тощо. Так, І. Єршова пише про це: соціологічне

¹⁷ Руководящие начала по уголовному праву РСФСР: Постановление Народного комиссариата юстиции Российской Федерации от 12 декабря 1919 г. <<http://docs.cntd.ru/document/901870462>> (дата звернення: 10.03.2021).

¹⁸ С Кульчицький, ‘Диктатура пролетаріату’ в *Енциклопедія історії України, т 2 (Г–Д)* (Смолій В голова редкол, Наукова думка 2004) <http://www.history.org.ua/?termin=Dyktatura_proletariatu> (дата звернення: 10.03.2021).

¹⁹ П Стучка, ‘На пути к классовому пониманию права 1917–1930’ (1931) 13 лет борьбы за революционно-марксистскую теорию права: сборник статей 42.

²⁰ О Данильян, В Тараненко, *Основи філософії: навчальний посібник* (Право 2003) 241.

дослідження 'вимагає системи логічно послідовних методологічних, методичних і організаційних процедур, підпорядкованих єдиній меті' і відбувається у чотири обов'язкових етапи (підготовка, збір соціологічної інформації, її обробка та аналіз, вибірка і групування, підготовка звіту за результатами дослідження)²¹.

Проте не можемо згадати дисертацію, в якій би автор об'єктом визнавав саме "суспільні відносини" (у різних інтерпретаціях) і при цьому реально використовував соціологічні методи, проходячи названі етапи дослідження.

Соціологічний підхід ефективний у вивченні реальних суспільних відносин. Однак його абсолютизація в юридичних дослідженнях, що покликані вирішувати проблеми юридичної доктрини і практики в предметних рамках окремих напрямів (галузей) юридичної науки чи комплексу юридичних дисциплін, підриває основу для поділу права на галузі та інститути. І ось чому.

Фактичні суспільні відносини не мають винятково цивільно-правових, адміністративно-правових, кримінально-правових рис тощо. Одні і ті ж фактичні відносини в повсякденному житті зазнають одночасного впливу різних інститутів та галузей права. Водночас у будь-якому підручнику з соціології права можна прочитати, що глибинна сутність права перебуває за межами його безпосереднього змісту (вираженого в законах, інших нормативно-правових актах) у фактичних відношеннях, які за своєю природою вимагають юридичного опосередкування, тобто у формі правових відносин. Отже, вносячи організуюче начало в систему реальних суспільних відносин, право перетворює їх у юридично значущі, а відповідно, у правові відношення, в які може втрутитися держава, державні органи і посадові особи, дотримуючись закону.

Завдання кожної окремо наукової галузі юридичної науки чи комплексної юридичної дисципліни полягає в очищенні за предметом і методом правового регулювання комплексу фактичних реальних суспільних відносин у формі правових відносин, виокремленні актуальної для вивчення проблеми і пропозицій щодо шляхів її вирішення. У цьому разі вибір теми для дисертації слід обирати згідно з паспортом спеціальності, головне, щоб цей вибір відповідав критеріям наукового методу, а об'єкт пізнання формулювати мовою відповідної галузі юридичної науки чи комплексної юридичної дисципліни. За інших обставин дослідник отримує замість об'єктивних результатів дослідження, які покликані нарощувати знання про об'єкт юридичної науки, не що інше як спам, виражений в українському епічному каламбурі: "Пішов я раз одудів брати, зліз

²¹ И Ершова, 'Использование арсенала эмпирической социологии в теоретических и прикладных цивилистических исследованиях' (2018) 3 Методологические проблемы цивилистических исследований: Сборник научных статей. Ежегодник 11.

до дупла, попробував – не влезить рука, так я сам вліз, забрав крашанки, кинувсь відтіль – не вилізу, так я збігав додому, взяв сокиру, прорубав, виліз і пішов собі...”.

Висновки. Таким чином, для саморозвитку юридичної науки та задоволення потреб юридичної практики важливим є нарощування наукового знання про її об’єкт. У цьому річизі важливу роль відіграють наукові дослідження за окремими науковими напрямками – юридичними науками та комплексами юридичних дисциплін. Кожна з них має свій об’єкт і предмет у *юридичній науці*, які і є маркером автономії окремого дисертаційного дослідження.

Підвищення рівня наукових досліджень безпосередньо залежить від правильно обраного і, відповідно, методологічно вивіреного об’єкта й предмета дисертації.

Об’єкт у науці обумовлює і предмет, і методи дослідження, і наукову спеціальність, за якою захищається дисертація. Предмет несе інформацію про ступінь новизни у вирішенні актуальної наукової проблеми чи наукового завдання.

Бездумна фрагментація об’єкта численних дисертаційних досліджень із юридичних наук через систему суспільних відносин є методологічно вразливою, оскільки, *по-перше*, вона і надалі є відображенням марксистської ідеологізованої теорії про класову сутність права та держави; *по-друге*, абсолютизує потребу у застосуванні винятково соціологічного підходу та нівелює значення інших теоретико-методологічних концептів у вирішенні конкретних проблем юридичної науки задля нарощування знання про її об’єкт; *по-третє*, не вимагає від дослідника власного поглибленого аналізу правових проблем, спонукає до простої констатації фактів або опису чинного законодавства, формування будь-яких правових висновків на основі інтерпретації цитат без урахування результатів багаторічних дискусій про державу і право між юристами тощо.

З огляду на наведене вище виникає запитання: чи можна стверджувати, що в світлі модерних гасел про відмову від ідеологізованих форм марксизму та запровадження в юридичну науку методологічного плюралізму у вивченні права та держави українська юридична наука нарешті вийшла на шлях нарощування об’єктивного знання про свій об’єкт? Вважаємо, відповідь на запитання буде негативною в світлі розуміння того, що концептуальна історія юридичної науки багатовимірна. До того ж в її основі пересіклися універсальні, соціокультурні і ментальні чинники й умови власного розвитку та самовідтворення. Саме вони маркують проблематику правових досліджень, автономія яких підтверджується методологічно і концептуально вивіреними об’єктом та предметом конкретного дослідження відповідно до паспортів спеціальності в юридичній науці.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Danylian O, Taranenko V, *Osnovy filosofii: navchalnyi posibnyk* (Pravo 2003) (in Ukrainian).
2. Serhienko V, Zhyliaiev I, Torkatiuk V, *Atestatsiia naukovykh kadriv vyshchoi kvalifikatsii v Ukraini: problemy i rishennia* (KhNAMH 2006) (in Ukrainian).
3. Tarasov N, *Istorija i metodologija juridicheskoi nauki: metodologicheskie problemy jurisprudencii: uchebnoe posobie dlja vuzov* (Jurajt 2019) (in Russian).
4. Yavych L, *Obshchaia teoryia prava* (LHU 1976) (in Russian).

Edited books

5. Semenov Yu, 'Obshchestvo kak tselostnaia sistema' v Hobozov Y (red), *Sotsyalnaia fylosofiia. Kurs lektsyi: uchebnyk* (Yzdatel Savyn SA 2003) (in Russian).

Encyclopaedias

6. Kulchytskyi S, 'Dyktatura proletariat' v *Entsyklopediia istorii Ukrainy, t 2 (H-D)* (Smolii V holova redkol, Naukova dumka 2004) (in Ukrainian).

Journal articles

7. Baranov V, 'Jenciklopedija jurisprudencii: sushnost', struktura, cennost' [2016] 2 (34) Vestnik Nizhegorodskoj akademii MVD Rossii 13–35 (in Russian).
8. Bondarev A, 'Social'naja priroda i sootnoshenie obshhih (statusnyh) i konkretnykh (statusno-rol'nykh) pravootnoshenij v zhizni obshhestva' (2009) 1 Leningradskij juridicheskij zhurnal 39–51 (in Russian).
9. Ershova I, 'Ispol'zovanie arsenala jempiricheskoi sociologii v teoreticheskikh i prikladnykh civilisticheskikh issledovanijah' (2018) 3 Metodologicheskie problemy civilisticheskikh issledovanij: Sbornik nauchnykh statej. Ezhegodnik 11 (in Russian).
10. Koziubra M, 'Pravorozuminnia: poniattia, typy ta rivni' (2010) 4 Pravo Ukrainy 10–22 (in Ukrainian).
11. Melikhova O, 'Poniattia, oznaky ta funktsii yurydychnoi nauky yak ob'iekta orhanizatsiino-pravovoho mekhanizmu upravlinnia: teoretyko-pravovyi analiz (2013) 1 Yurydychnyi elektronnyi naukovyi zhurnal 127–30 (in Ukrainian).
12. Molodtsov O, 'Metodolohichni aspekty teorii instytutsionalnykh matryts u konteksti dynamiky instytutsionalnykh zmin (chastyna persha)' (2016) 2 Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia <http://el-zbirn-du.at.ua/2016_2/8.pdf> (accessed: 11.01.2021) (in Ukrainian).
13. Petrushyna T, 'Stan nauky v Ukraini (za otsinkamy vitchyznianskykh ta zarubizhnykh ekspertiv)' (2017) 11 Visnyk NAN Ukrainy 68 (in Ukrainian).
14. Stefanchuk R, 'Iurydychna osvita i nauka v Ukraini: chy vse harazd?' (2010) 9 Biuletен Ministerstva yustytzii Ukrainy 18–31 (in Ukrainian).
15. Stuchka P, 'Na puti k klassovomu ponimaniju prava 1917–1930' (1931) 13 let bor'by za revoliucionno-marksistskuju teoriju prava: Sbornik statej 42 (in Russian).
16. Tsvik M, 'Pravorozuminnia (znachennia povtoriuvanosti suspilnykh vidnosyn dlia yoho doslidzhennia)' (2010) 4 Pravo Ukrainy 25 (in Ukrainian).
17. Vedenev Ju, 'Juridicheskaja nauka: vvedenie v konceptual'nuju istoriju' [2017] 3 (124) Teoriya gosudarstva i prava 12 (in Russian).

Websites

18. Fedevych K, 'Pokhovaty Akademiiu Nauk Ukrainy abo vidrodyty' (*ZAXID.NET. TV*, 10.02.2021) <https://zaxid.net/pohovati_akademiyu_nauk_ukrayini_abo_vidroditi_n1473320> (accessed: 10.02.2021) (in Ukrainian).
19. Balyta V. 'Stan nauky v Ukraini blyzkyi do truinatsii' (*ZAXID.NET. TV*, 09.10.2012) <https://zaxid.net/stan_nauki_v_ukrayini_blizkiy_do_ruynatsiyi__akademik_n1267278> (accessed: 10.02.2021) (in Ukrainian).

Petro Zakharchenko
Maria Miroshnychenko

ON THE NEED TO INCREASE ATTENTION TO THE OBJECT
OF DISSERTATION RESEARCH IN LEGAL SCIENCES

ABSTRACT. The article is devoted to the issue of increasing the requirements for writing dissertations in legal science, which, according to experts, is in deep crisis.

Purpose of the article – to draw the attention of the scientific community to the current problem of choosing methodologically and conceptually verified object and subject of dissertations on legal issues, which are a marker of their autonomy in the system of legal research and compliance with specialty passports.

The authors draw attention to the need to distinguish between the concepts of “object” and “subject” of legal science and “object” and “subject” of research in legal science. Bypassing the field of discussion about the object, subject and method of legal science, they offer their understanding of the object. It is emphasized that each individual legal study is designed to improve knowledge about the object of legal science, which is important for its self-development and the fullest satisfaction of the needs of legal practice.

The authors warn against the same formulation of the object of dissertation research in various branches of legal science through the prism of social relations because of their questionable effectiveness for the development of doctrine and improvement of legal practice, especially in terms of solving the key problem of legal science to ensure the stable functioning of society in the coordinates of a fair legal order.

According to the authors, in the coordinates of the methodological dimension it is advisable to formulate the object and subject of dissertation research in accordance with the existing conceptually verified scientific directions in legal science, which have a wide range of possible forms: theoretical jurisprudence, dogmatic jurisprudence, doctrinal jurisprudence, institutional jurisprudence with relevant functions, tasks, and, consequently, contribution to the general system of legal knowledge.

KEYWORDS: legal science; object and subject of research; methodology of dissertation research; legal order; doctrine; legal practice.